

IN MEMORIAM

Vanja Sutlić
(1925—1989)

Dana 15. 12. 1989. umro je prof. dr. *Vanja Sutlić* ugledni član Znanstveno-nastavnog vijeća Fakulteta političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu.

Komemorativna sjednica održana je na Fakultetu političkih nauka 18. 12. 1989. godine. Na komemorativnoj sjednici govorili su dekan Fakulteta, prof. dr. Ante Pažanin, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva prof. dr. Goran Gretić i predstojnica Teoretsko-političkog odsjeka Fakulteta političkih nauka prof. dr. Branka Brujić.

Na obredu sahrane na Mirogoju govorili su prof. dr. Ante Pažanin, prof. dr. Gajo Petrović i prof. dr. Branko Despot, predstojnik Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Redakcija časopisa *Politička misao* pridružuje se odavanju posljednje počasti uglednom filozofu i javnom radniku, dugogodišnjem članu redakcije *Političke misli*, te donosi tekstove izgovorenih nekrologa.

Medicinska znanost još jednom nije uspjela u svom plemenitom nastojanju, pa nas je iznenadna smrt profesora Vanje Sutlića tim teže potresla i pogodila, jer smo se bili ponadali da je operaciju uspješno podnio. Njegov oslabljeni organizam, međutim, nije izdržao...

Filozofski promatrano — a Vanja Sutlić prvenstveno je izvorni filozofski mislilac, pa i u ovom teškom trenutku njegove smrti i neprocjenjiva gubitka ne samo za njegove najbliže, za naš fakultet, prijatelje i našu zajednicu općenito, već za našu i svjetsku filozofsku misao, valja istaknuti, kako nas je i on svojim pisanim djelom i živom riječju učio, da — ljudska smrt nije puki

biološko-medicinski fenomen nego obistinjanje cjeline ljudskog života u njegovoj konačnosti i umnoj otvorenosti prema svijetu, drugim ljudima i sebi samome. Smrt se otuda kao konac svih ljudskih mogućnosti pokazuje suvremenom čovjeku i njegovu umnom filozofskom promišljanju kao istaknuta mogućnost čovjekova konca svega bitka koji je dostupan ljudskome umu. U tome se filozofsko razumijevanje smrti razlikuje ne samo od medicinskog nego i od teološkog poimanja, jer filozof nema primarnu zadaću niti da pomoću umijeća i znanosti spriječi ili bar odgodi momentalni nastup inače neumitne smrti kao medicinar, niti da smrt transcendirira pomoću vjere u uskrsnuće mrtvih kao teolog kršćanstva ili neke druge pozitivne religije, nego da pomoću uma razumije sebe i ljude upravo kao umna smrtna bića.

Tu misao potvrđuje filozofija od Platona do Heideggera tako da se evropska filozofska tradicija, na koju je nastavljao i Vanja Sutlić, može razumjeti upravo kao nastojanje, da se pronikne u ljudsku konačnost i na njoj utemelji filozofija kao umno poimanje bitka svega što jest. Na to ukazuje već naslov prve Sutličeve knjige *Bit i suvremenost*, a Sokratova i Platonova »briga za dušu«, za *psyché* kao svijest, za ideje, »bijeg u logoi« ili umnost, kao »theoria« ili uvid u vječne, nepromjenjive, bezvremene *biti suvremenosti* istinski prisutnoga jednako je tako briga za ljudsku konačnost i smrt kao i Heideggerovo razumijevanje smrti kao »bitka ka smrti« (Sein zum Tode). U svojemu predavanju nakon smrti Maxa Schelera, koji je Sutliću bio uzor kao i Heidegger, Max Horkheimer ističe, da je i autor knjige *Vom Ewigen im Menschen* posljednjih tjedana svojega života izjavio, da je die Unsterblichkeit (besmrtnost) »bloss die fort dauernde geistige Wirkung in der Welt«.

Sutličev »trajni duhovni utjecaj u svijetu«, njegovo djelovanje na ovim našim prostorima započeli su u hrvatskoj i jugoslavenskoj filozofiji odmah nakon oslobođenja, krčeći nove putove slobodnog mišljenja, oslobađajući nas dogmatizma i svakog redukcionizma. Njegovo će djelo stoga trajno živjeti u našem sjećanju i našoj filozofiji.

Vanja Sutlić rođen je u Karlovcu prije nepunih 65 godina — 18. veljače 1925. godine. Maturirao je na Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu 1943, a diplomirao filozofsku grupu predmeta na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1949. Iste godine u mjesecu studenome izabran je za asistenta pri katedri filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. S toga položaja bio je premješten 1. svibnja 1953. za profesora u gimnaziju u Novoj Gradiški. Doktorirao je s tezom »Bit i otuđenje čovjeka kod Marxa i u filozofijama egzistencije« 1958. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pa je uskoro iza toga, koncem iste godine biran za docenta na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Početkom 1959. godine doputovali smo zajedno u Sarajevo; Vanja kao docent za povijest filozofije, a ja kao njegov asistent. U sjećanju mi je ostalo s kojim ponosom i pažnjom je tadašnji dekan Prirodnomatemičkog i Filozofskog fakulteta u Sarajevu, profesorica Vera Šnajder, predstavila Vanju Sutlića tamošnjim kolegama, čitajući obrazloženje Prijedloga za izbor dr. Vanje Sutlića u docenta koje je napisao prof. dr. Vladimir Filipović, tadašnji predstojnik Filozofijskog seminara Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a supotpisao dr. Veljko Korać, tadašnji profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu. U njihovu izvještaju i prijedlogu čitamo: »Dr Vanja Sutlić bio je svakako jedan od najdarovitijih mladih filozofskih radnika kod nas u ovom razdoblju poslije

Oslobođenja. On se je već kao student isticao i talentom i izvanrednim poznavanjem naročito djela najnovije filozofske literature... Njegovi raznovrsni prikazi suvremenih struja, od različitih varijanata danas najraširenije filozofije egzistencijalizma, preko fenomenološke škole, pa sve do suvremenih problema filozofije povijesti i filozofije kulture pokazuju, da je Sutlić temeljito orijentiran u tim osnovnim pitanjima današnje filozofske misli. Ne samo to; nego ti njegovi prikazi odaju njegov svojevrsni filozofski pogled na povijest filozofije, koji se odlikuje i kritičnošću i originalnošću«. I dalje: »Interesantni su njegovi prikazi i kulturnih pojava izvan užeg kruga filozofske tematike, kao što su na pr. Freudova psihoanaliza ili problemi književnosti i jezika. U svim tim raspravama očituje se oštromni i stvaralački duh ovoga našeg mladog filozofa«. Tako je prije trideset i jednu godinu pisao o Vanji Sutliću tadašnji nestor naše filozofije i učitelj svima nama koji smo poslije drugog svjetskog rata studirali filozofiju u Zagrebu, pokojni prof. Filipović.

Za vrijeme svoga šestogodišnjeg boravka u Sarajevu Sutlić je razvio vrlo plodnu nastavničku i istraživačku filozofsku djelatnost, što je ostavilo vječnog traga i utjecaja, te stvorilo mnogo učenika i prijatelja filozofije koju je on tamo njegovao i razvijao. Mnoge inicijative u Sarajevu urodile su plodom. Jedna od njih je i biblioteka Logos u kojoj je objavljena i Sutlićeva knjiga »Bit i suvremenost. S Marxom na putu k povijesnom mišljenju« za koju je on nakon povratka u Zagreb dobio republičku nagradu »Božidar Adžija« — za naučni rad s područja društvenih znanosti za godinu 1968.

Na Fakultet političkih nauka u Zagrebu Sutlić je došao početkom 1965. godine u zvanju izvanrednog profesora za »Političku antropologiju«. Na našem Fakultetu on je studijskih godina 1966/67. i 1967/68. obavljao dužnost prodekana, a 1969/70. i 1970/71. dužnost dekana. Bio je član Savjeta Sveučilišta u Zagrebu i Matične komisije za filozofiju, sociologiju i politologiju SR Hrvatske, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva, vodio je postdiplomski studij »Marksizam i društveno-povijesna zbilja«, zatim projekt »dominantne ideologije suvremenog svijeta« u Centru za idejno-politički rad i temu »Marx i bit suvremene filozofije« u okviru republičkog projekta »Marksizam i filozofija«.

Uz spomenute, i mnoge druge visoke funkcije na Fakultetu, Sveučilištu i SR Hrvatskoj, na kojima je on unapređivao opći sveučilišni i znanstveno istraživački rad, prof. Sutlić bio je član Predsjedništva RK SSRNH, član Savjeta Centra za idejnoteorijski rad CK SKH, član redakcije »Marksizam u svetu« u Beogradu, pa je za taj rad odlikovan Ordenom rada sa crvenom zastavom.

Pored svoje javne kulturne i političke djelatnosti prof. Sutlić istodobno intenzivno nastavlja rad na svojem znanstvenom i filozofskom djelu, dovodeći ga u dijalog s bitnim problemima i najrecentnijim tendencijama u suvremenoj filozofiji. On se time ponovno potvrđuje kao jedan od prvih stručnjaka i stvaralaca na području filozofske misli u nas. Javljujući se dugi niz godina u našim filozofskim dijalozima bilo svojim filozofskim studijama tiskanim u »Odjeku«, »Telegramu«, »Pregledu«, »Kulturnom radniku«, »Političkoj misli«, »Praxisu«, »Našim temama« itd. bilo na javnim skupovima i simpozijima, svagda pokazuje ne samo široko i duboko stručno znanje nego iznosi i zna-

čajne originalne kritičke i stvaralačke ideje, koje su oživljavale našu filozofsku misao i poticale njezin razvoj. Tako za svoju knjigu »Praksa rada kao znanstvena povijest« 1975. po drugi put Sutlić dobiva najvišu republičku nagradu »Božidar Adžija« za razvoj društvenih znanosti i marksističko filozofsko stvaralaštvo. Prošle godine dobio je nagradu »Veljko Vlahović« za 1988. U obrazloženju žirija te nagrade, primjereno je ocijenjen znanstveno-filozofski opus Vanje Sutlića, pa tu ocjenu, iako je dana na primjeru samo te jedne knjige, navodim: »Knjiga Vanje Sutlića *Praksa rada kao znanstvena povijest* predstavlja jedno od malobrojnih djela naše poslijeratne filozofije koje i po svojoj ambiciji i po svom dometu otvara horizont razumijevanja situacije u kojoj smo se kao socijalna i politička zajednica zatekli u drugoj polovini 20. stoljeća. Uzme li se u obzir njegovo cjelokupno djelovanje tada se može kazati da je Sutlić dvostruko otvorio Marxovo djelo i tako pridonio njegovoj suvremenoj recepciji u nas. On je ponajprije pridonio radikalnoj rehabilitaciji klasičnog idealizma i Hegela posebno kao nezaobilaznoj pretpostavci razumijevanja Marxova djela, a zatim je Marxovo djelo izložio probi suvremenog filozofiranja pokazavši da je ono sposobno izdržati tu probu ako se Marxov historijski materijalizam interpretativno dovede u kontekst povijesnog mišljenja. Otvorivši ovako Marxovo djelo i prema njegovim povijesnim korijenima i prema njegovim povijesnim mogućnostima on ga je sačuvao kao suvremeni ključ za razumijevanje naše vlastite životne situacije. Sutlić je središnje pojmove Marxove kritike političke ekonomije i historijskog materijalizma oslobodio metafizičkih, ontologističkih, ideoloških i tehnicističkih vulgarizacija i redukcija i time Marxom mišljenju otvorio put suvremenom djelovanju. Knjiga a i čitavo Sutlićevo djelo zaokupljeno je i nošeno bitnim povijesnim prijelomom koji se dogodio u 20. vijeku. Tematizirajući taj prijelom (postmodernu) on je inovativno djelovao na gotovo sve značajne pothvate u našim socijalnim znanostima i filozofiji među ostalim i podizanjem strogosti i kulture mišljenja.«

Ove godine objavio je knjigu *Kako čitati Heideggera*, a niz studija ostao je nedovršen. Zbog svega toga, prerana smrt Vanje Sutlića je neizreciv gubitak za našu filozofsku misao, u kojoj će trajno zračiti i živjeti njegovo djelo za koje mu izričemo vječno hvala i slava!

Ante Pažanin

Opraštajući se od profesora Vanje Sutlića, u ime Hrvatskog filozofskog društva, želim istaći da smo s njime izgubili jednog od najuglednijih članova naše zajednice i svakako jednu od središnjih osoba našeg filozofskog života.

Ovom prilikom isto tako želim napomenuti da je profesor Vanja Sutlić bio dugogodišnji član projektnog vijeća Instituta za filozofiju za čiji je rad uvijek bio vrlo zainteresiran te ga je savjetima pomagao.

Kada bi se željelo sažeti djelovanje i egzistencija Vanje Sutlića moglo bi se to učiniti slijedećom formulom: strast i mišljenje odnosno strast mišljenja.

Njegova je egzistencija bila strastveno neprestano promišljanje biti našeg opstanka pa se kod njega doista i bez patetike može govoriti o strasti duše.

S druge strane on je i od mišljenja zahtijevao najveću moguću preciznost, a pritom je sam bio veliki crudit.

Time je on postavio doista visoku paradigmu bavljenja filozofijom, produbljeno poznavanje filozofijske tradicije povezano sa strašću propitivanja smisla našeg života.

Na taj način u njegovoj osobi bila je doista dana izvorna filozofska egzistencija i to je prava tajna njegovog ogromnog utjecaja.

U našem sjećanju ostaje trajno događaj susreta i druženja sa značajnim filozofom, a u našim mislima rad s njegovim djelima.

Goran Gretić

Današnjem skupu nije primjereno da raspravlja o misaonom djelu Vanje Sutlića. Vijest o smrti, koja nas je danas ovdje okupila, iako ne posve iznenadna, teško nam pada. Bolno se saživljavamo s neumitnom faktičnošću da ga više nećemo živoga sresti. Raspravljanje o filozofskom mišljenju zahtijeva sabranost — ne trpi suze ni bolni uzdah, što nas ovih dana učestalo obuzimaju. Ta filozofska misao Vanje Sutlića, što ostaje trajno sabrana u trima njegovim knjigama, bila je i bit će još dugo raspravljana, usvajana, valorizirana. Živjela je i živi u putokazima i poticajima koje je pružala i pruža i svojim studentima — i prije organiziranih postdiplomskih studija i za vrijeme dvije generacije postdiplomanata na ovom Fakultetu — i svojim kolegama i svima, znanima i neznanima, kojima je stalo do filozofije i koji u filozofiji traže odgovore na pitanja života i svijeta.

Nastojat ćemo ovdje tek naznačiti što nosi filozofijsko mišljenje Vanje Sutlića i u čemu je njegov trajni značaj.

Već u prvoj knjizi *Bit i suvremenost*, objavljenoj 1967. godine jasno se očituje temeljna intencija Sutlićevih promišljanja: u krizi povijesne epohe dospjeti do izvorišta povijesne svjetovnosti, da bi se mišljenje u njemu usidrilo i surađivalo u porođajnim mukama novoga. Rasprave i članci uvršteni u ovu knjigu nastali su u razdoblju 1957—65. Mada se sastoji od publikacija tijekom osam godina, knjiga je impresivna organska cjelina time što se produbljuje iskazivanje povijesne krize i osobito pojam revolucije u značenju povijesnog obrata, te time što uopće središnji pojmovi, oko kojih se tada, a i poslije, kreće mišljenje Vanje Sutlića, bivaju sve potpunije elaborirani. Tako je, mislim, određenje povijesnog svjetovanja svijeta najcjelovitije i naj-sistematičnije izloženo u studiji »Povijesni odnos i povijesno mišljenje«. No, centralni pojam te rasprave, pojam »povijesni sklop«, impliciran je u određenju biti čovjeka kao odnosu spram bitka već u prvoj raspravi u knjizi »Bit

čovjeka i njegovo otuđenje u građanskom svijetu«. Već tu je otuđenje situirano u gibanje sveze: bit čovjeka — odnos spram bitka kao izvođenje bića iz bitka, koja se sveza u provedenom tematiziranju vremena građanskog svijeta pokazuje kao trajanje u prividu proizvodnje stalno novoga. Međutim, ovdje kao supoziciji prisutan pojam »povijesni sklop« razvijanjem (eksplicacijom) u radu »Povijesni odnos i povijesno mišljenje«, pokazuje puni smisao razmatranog otuđenja i pravo značenje »povratka u zavičaj«.

Kriza našeg povijesnog svijeta dijagnostificirana je iz otuđenja, i napose iz karaktera suvremene filozofije, razmatranog u raspravi »Pitanje, bit i struktura suvremene filozofije«. Tu je verificirana bit našega vremena kao povijesna kriza, pored ostalog, na osnovi toga što unatoč mnoštvu filozofa suvremenog razdoblja predomina tematski parcijalno razvijanje i ponavljanje filozofije uzlazne faze novovjekog svijeta, koja se vrhuni s Hegelom, no ponavlja s više-manje negativnim, pesimističkim predznakom.

Dominacija interpretacija Marxove misli u ovoj knjizi proizlazi iz njezine relevantnosti za centralnu Sutličevu misaonu preokupaciju. Otud on apostrofira i interpretacijski razvija upravo ono u Marxa što je pokazatelj krize kao biti vremena, te one momente koji su konstitutivni za Marxovo nastojanje oko »ulaska« iz »predpovijesti« u »istinsku povijest«: prevladavanje filozofije putem njezina ozbiljenja (rad »Transfilozofija: Marx i filozofija«), destrukcije građanskog društva (rasprava »Dijalektika zajednice kao epohalni horizont, horizont povijesti« i druge).

Druga knjiga Vanje Sutlića *Praksa rada kao znanstvena povijest* (podnaslov: *Ogledi uz filozofijsko ustrojstvo Marxove misli*) objavljena je 1974. g., a sastoji se većim dijelom iz prethodno publiciranih radova u rasponu od pet godina (1966—70). Dok je u prethodnoj knjizi otuđenje elaborirano u Sutličevoj sintezi Marxova i Heideggerova mišljenja, ovdje je, nedvojbeno, provedeno međusobno razgraničenje ova dva mislioca.

Ogledi sadržani u ovoj knjizi promišljeno su pokazivanje mjesta Marxove misli u povijesti zapadnoevropske metafizike. Ono je provedeno imanentnom analizom prakse rada kao Marxove misli zbilje i tom mišlju pronošenog »energičkog načela budućnosti«, te ispostavljanjem dovršavanja filozofije u praksi radne znanosti putem raspravljivanja odnosa Marx — Hegel.

Imanentnom analizom temeljnog smjerenja Marxove misli interpretacijski je osigurano da Marx stoji »u otvorenosti rada samog kao njegov vjesnik i zastupnik«, ne samo u smislu oslobođenja radnika od najamnog rada radi rada kao »samodjelatnosti«, nego, i prije svega, oslobođenja i krajnjeg dometa »proizvodnih snaga«, paradigmatički ocrtanog u vidu proizvodne snage znanosti. Posvemašnje oslobođenje proizvodnih snaga qua proizvodne snage znanosti identificira Sutlić u Marxovu revolucionarnom zahtjevu za prevladavanje diobe rada na materijalni i duhovni, identificira ga u Marxovu putokazu za ostvarenje tog zahtjeva kao bitnog sadržaja komunizma (»viša djelatnost«, tj., usvajanje znanosti u slobodnom vremenu, koje biva omogućeno visokom produktivnošću rada, a kao »viša djelatnost« realizirano ukidanjem kapitalističkih društvenih odnosa). U uzajamnom djelovanju »više djelatnosti« i materijalne proizvodnje na djelu je samonadmašivanje produkcije, neometano produkcijom radi oplodnje kapitala, klasnim karakterom diobe rada, itd. Praksa

rada nastupa tad u svojoj čistoći kao znanstvena povijest. Stalno samonadmašivanje znanosti (već u sebi, a ne tek naknadnom primjenom tehnike) svrha je samo sebi, a ne nečem izvanjskom. Smisao proizvodnje jest proizvodnja sama — »produkcija radi produkcije«. Kad je proizvodnja samosvrha, a inherentni, i to bitni, moment proizvodnje samonadmašivanje, tad slijedi da je čovjek »posrednik zahtjeva produkcije i njezinog pogona« — on je u funkciji prakse rada kao znanstvene povijesti, a ne njezin subjekat.

Apsolutni karakter rada kojim je nošena Marxova misao, rad s onu stranu diobe na materijalni i duhovni, tj. rad znanosti i radnu znanost sa svojim stalnim samonadmašivanjem u uradcima, pokazuje Sutlić kao u praksu rada izvedenu djelatnost pojma Hegelove filozofije — djelatnost koja je u svojem sve većem ekstenzitetu ujedno sve viši intenzitet. Pritom ukazuje da je već u apsolutnom pojmu Hegela, kao pojmlijenoj znanstvenosti znanosti, anticipiran kraj filozofije-metafizike u sve prožimajućem, sve određujućem »predmetnom pluralitetu«, a »metodičkom singularitetu« posebnih znanosti.

Naporedno s analizom Marxovog pojma prakse i ispostavljanjem povijesnog mjesta Marxovog mišljenja Sutlić propituje i pokazuje metafizičko ustrojstvo Marxove misli. Ovo je propitivanje u intenciji čuvanja povijesne otvorenosti što je sobom nosi povijesno mišljenje, s kojim Sutlić prokazuje svoju vlastitu misaonu orijentaciju. Nasuprot »povijesnom mišljenju« filozofem metafizike u cjelokupnoj povijesti zapadnoevropske filozofije od Platona do Hegela, završno s misliocima na kraju metafizike — Marxom i Nietzscheom, predviđaju »nikad zatvorivu« »otvorenost svijeta«, dajući prednost unutar-svjetskim bićima u njihovoj danoj povijesnoj artikulaciji.

Imanentna metafizička, tj. onto-theo-anthropo-logička struktura Marxovog mišljenja tematizirana je, dakle, osobito u pogledu Marxovog razumijevanja povijesti. Pritom je ispostavljeno da je rad apriorni momenat Marxovog razumijevanja povijesti, i to time što mu je znanstvena povijest, kao »energičko načelo budućnosti«, smisao i cilj cjelokupnog povijesnog razvoja (»prava povijest«), a prethodna razdoblja povijesti, kao zbivanja rada, samo su priprema za nj (»predpovijest«).

Sutlićevo promišljanje Marxove misli kao apsolutno postavljenog rada u sklopu povijesti zapadnoevropske metafizike jedinstveno je u nas, a i u svjetskoj marksističkoj i uopće filozofskoj literaturi. Pokazivanje metafizičkog karaktera pojma rada kao centralnog Marxovog pojma, pojma pripadnog, dakle, mišljenju koje prema svojem usmjerenju nije filozofijsko nego revolucionarno, pokazivanje koje ne samo respektira nego i apostrofira praktično-povijesnu usmjerenost, te otud i izvansistemska uobličena toga mišljenja — složen je misaoni pothvat. Vanja Sutlić ga, međutim, izvanredno provodi dubinom svojeg mišljenja, te izvrsnim poznavanjem i razumijevanjem i Hegelove i Marxove misli, tako povijesti filozofije (metafizike) i postmetafizičkih orijentacija filozofije. Osobno smatram knjigu »Praksa rada kao znanstvena povijest« najvrednijom njegovom knjigom.

Pomoću ove knjige moguće je rekonstruirati — koliko pomoću teksta toliko osobnim poznavanjem Vanje Sutlića — procjep u kojem se nalazi mislilac kojem filozofija nije puka profesija, nego koji u filozofijskom, preciznije: povijesnom mišljenju, kao svojoj orijentaciji, zadobiva oslonac za jedan smi-

sleniji, biti čovjeka primjereniji život. S jedne strane, on s osloncem na Heideggera produbljeno misli Marxovo iskustvo otuđenja i postvarenja i Nietzscheovo iskustvo nihilizma u suvremenom svijetu. Otud zna i životno razabire ispraznost uniformnog apsolutno postavljenog svijeta rada, besmislenog u vrtnji svojeg samonadmašivanja. S druge strane, zna da je Marxovom mišlju pronošeni totalni svijet rada, kao rad znanosti i znanstvenu povijest, dovršenje novovjeke epohe povijesti, kroz koje čovječanstvo prolazi i, izgleda, mora proći da bi iz tako posve razvijenog svijeta rada iskusilo njegovu ispraznost i začelo jedan drukčiji svijet. Stoga Sutlić u nizu izravnih upozorenja, danih 70-ih godina i sadržanih u ovoj knjizi, ukazuje da organizacija socijalističkog društva i njegovih odlučnih segmenata (npr. sveučilišta, uprave itd.) valja biti u funkciji održanja i rasta produkcionog procesa. Uzalud! Apsurdno je da društva tzv. real-socijalizma, uključujući i naše jugoslavensko, društva u kojima se najviše poziva na Marxa, ponajvećma retardiraju spram visoke produktivnosti rada — prakse rada kao znanstvene povijesti.

Posljednja knjiga Vanje Sutlića *Kako čitati Heideggera* objavljena je u studenom 1988. g. Ona je dvostruko značajna za filozofijsko mišljenje u nas. Ona raspravlja temeljna pitanja Heideggerovog mišljenja i pokazuje radikalnu razliku mišljenja »bitka i vremena« u Heideggera spram mišljenja bitka i vremena u cjelokupnoj povijesti filozofije-metafizike od Platona do Hegela, te Marxa i Nietzschea. Ona ujedno ukazuje na suvremenost Heideggerovog mišljenja, na njegovu mjerodavnost za povijesno mišljenje, koje Sutlić u prethodnim knjigama izražuje, a i ovdje iskazuje kao svoju misaonu orijentaciju.

U namjeri problematskog uvođenja u centralna pitanja Heideggerova mišljenja (podnaslov knjige: Uvod u problematsku razinu »Sein und Zeit-a« i okolnih spisa) rad je Vanje Sutlića bez premca u nas. To je dosad jedini objavljeni cjeloviti rad jednog jugoslavenskog autora kojim je meritorno pokazan doseg ranog Heideggerovog glavnog djela »Bitak i vrijeme«, i to time da drži u vidokrugu raspravljanja s jedne strane mišljenje metafizičke tradicije, a s druge strane Heideggerovo mišljenje u cjelini, odnosno okret na njegovom misaonom putu. U pogledu pak odlučnog mjesta misli Martina Heideggera u povijesnom mišljenju, kao misaonoj orijentaciji V. Sutlića, ova je knjiga svojevrsna dopuna njegovim prethodnim knjigama.

U uvodnoj »Riječi čitaocima« u knjizi »Kako čitati Heideggera« Vanja kaže: »Ono što nam je, s obzirom na zadaću povijesnog mišljenja, još preostalo da po svojim mogućnostima i snazi uvida napišemo, jest jedno djelo bez pripremnih navođenja, pokriva citata i njihovih eksplikacija, koje bi respektiralo čitavu povijest filozofije, a u kojem bismo kazali ono što nam se pokazuje kao sama stvar mišljenja nakon metafizike i kroz nju«. Na istom mjestu piše: »U svom daljnjem radu, ako nam to vrijeme dopusti, htjeli bismo pružiti interpretativni (tj. zbiljsko-kritički) prikaz Hegelovih relevantnih spisa; razračunavanje Hegela i Marxa obuhvatili bismo u radu posvećenom razlikovanjima Marxova shvaćanja povijesti... Da su Nietzsche i Marx paralelni mislioci, ostali smo dužni još od svoje knjige »Praksa rada kao znanstvena povijest«. Vrijeme nažalost nije dopustilo Vanji Sutliću izvršenje ovog opsežnog plana redigiranja, upotpunjavanja svojih predavanja ili pak sačinjanja novih radova. Njegov život je odviše rano prekinuto.

Dragi Vanja,

Na dan Tvojeg definitivnog odlaska od nas na kraju ovog skiciranog podsjećanja na Tvoju misao, koje ovom prilikom nužno mora ostati fragmentarno i nepotpuno, neću reći zbogom, nego kažem: do skorog susreta! Bit će to vjerojatno prilikom kolokvija o Tvojim zadnjim knjizi »Kako čitati Heideggera«, koji smo namjeravali upriličiti sa Tobom u Hrvatskom filozofskom društvu, nadajući se Tvojem oporavku nakon operacije. Bit će to i u mnogim drugim našim filozofskim razgovorima, koji se neće izravno ticati Tvojih radova — bit će stoga što su pitanja koja si potaknuo i mislio doista centralna pitanja suvremenog mišljenja. Bit će to u nekih od nas i nasamo sa sobom, kad ćemo kritički odmjeravati svoje filozofske radove visokom razinom mišljenja i izričaja mišljenja koje ostavljaš za sobom. Susret s Tobom bit će čest i u opuštenim razgovorima, kad ćemo se zasigurno često sjetiti Tvojeg iskričavog duha i ironije, primjerene okolnostima koje smo zajedno proživljavali, ponekad u istoj ovoj predavaonici.

Susret sa Tobom morat će biti i u nekih budućih generacija hrvatskih i jugoslavenskih filozofa, koje Te nisu doživjele u živoj riječi i gesti. Oni koji će jednog dana pisati o povijesti filozofskog mišljenja u nas, povijesti koja će obuhvatiti i ovih nekoliko poslijeratnih dekada, morat će prosuditi, mislim da to već sada sa sigurnošću možemo reći: da je Vanja Sutlić bio mislilac koji filozofiju ovog razdoblja u nas označuje najvišom razinom suvremenosti u svjetskim duhovnim kretanjima.

Hvala Ti!

Branka Brujić

Dragi Vanja!

Opraštamo se od Tebe i tugujemo, ali Ti ostaješ. Tvoje filozofsko djelo, koje je inspiriralo suvremenike, inspirirat će i buduće generacije. Nijedan od Tvojih filozofskih radova nije sporedan. Od Tvoje tri knjige — *Bit i suvremenost*, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, *Kako čitati Heideggera* — svaka je na svoj način najvažnija. Na Tvom su stolu ostali nedovršeni rukopisi o Hegelu, Marxu i Nietzscheu. Bit će značajan dobitak za našu filozofiju ako se makar i u nedovršenom obliku objave.

Sada nisam u stanju — a ne bi bilo ni primjereno — da Tvoje radove stručno filozofski analiziram i valoriziram. To ostaje kao zadatak za naše filozofe, sadašnje i one buduće.

Ali baš u ovom trenutku ne mogu da se ne sjetim našeg prvog susreta, u zimskom semestru 1945—1946. Kao brucos, student književnosti, koji se spremao u idućem semestru prijeći na filozofiju, došao sam na sastanak debatnog

kluba studenata filozofije. Ti si bio predavač, a sjećam se točno i naslova: »Dijalektika je spoznajna teorija Hegela i marksizma« (što je — kako znamo — teza iz Lenjinovih *Filozofskih bilježnica*). Svi smo mi u to vrijeme čitali Hegela, Marxa i Lenjina, no dok smo mi ostali tek započinjali ozbiljniju lekturu Hegela, Ti se već tada suvereno kretao kroz Hegelovu misao, kao i kroz cijelu povijest filozofije. To zapravo i nije bilo studentsko predavanje; govorio si kao profesor, pomalo već u svom kasnijem stilu, kao »profesor za profesore«, kako su govorili o Maxu Weberu.

Bilo je tu i dobro verziranih diskutanata, pa iako su to bili uglavnom brucosi, bili su ipak već pravi studenti filozofije, pa se nisam usudio ući u diskusiju. Ali prišao sam Ti poslije predavanja i iznio svoja zapažanja, pa smo se zadržali u dužem razgovoru. Takvim kakvim sam Te tada upoznao uvijek si ostao. Kretao si se u krugu prijatelja, kolega (iz naše i mladih generacija) i studenata zainteresiranih za filozofski razgovor, ali bio si spreman za diskusiju i sa svakim izvan tog kruga tko je htio s Tobom razgovarati. Za razliku od onih (među koje i sam pripadam) koji su bježali od društva ne bi li više napravili za sebe, Ti si svoje vrijeme velikodušno poklanjao drugima, potičući na mišljenje i na smisao življenja. To darivanje doduše nisi ni osjećao kao teret, jer imao si potrebu da svoje uvide saopćiš i da ih u dijalogu s drugima provjeriš.

Posljednji put vidio sam te prije nepuna dva mjeseca na simpoziju o Heideggeru. Taj je mislilac krajem četrdesetih godina postao Tvoja glavna inspiracija i preokupacija, pri čemu, družeći se s Heideggerovom mišlju nisi prestao da se družiš ni s Platonom, Aristotelom i drugim velikim misliocima. Dobro se sjećam tog vremena Tvog opredjeljivanja za Heideggera. Sjedili smo zajedno na zanimljivim predavanjima profesora Marijana Tkalčića o Kierkegaardu, Heideggeru i Sartreu i poslije predavanja diskutirali. Mnogi su od nas poželjeli tada čitati Heideggerove radove. Ali kasno! Ti si prvi shvatio Heideggerovo značenje, a jedini primjerak *Sein und Zeit-a* u zagrebačkim bibliotekama bio je već u Tvojim rukama.

Uplašio sam se kad sam te, poslije više mjeseci, ugledao na tom simpoziju. Bio si mršav, djelovao si umorno i izmučeno. No kad si uzeo riječ u diskusiji, odmah je sve bilo drukčije. Govorio si, kao i nekad, svježe, koncentrirano i mjerodavno. U nevezanom razgovoru, u pauzi, upitao si me da li sam vidio intervju Alexandra Schwana o Heideggeru, upravo objavljen u jednom njemačkom časopisu. Stjecanjem prilika taj sam intervju bio pročitao, jer sam tih dana dobio separat od autora. Bio sam uvjeren da sam jedini u Zagrebu pročitao taj tekst, a Ti si ga već bio pronašao i prostudirao. Tako sam vidio da kao i nekad ažurno pratiš najnoviju stručnu literaturu.

Jedan sam Ti detalj tom prilikom zatajio. Nisam spomenuo da se iz Schwanove posvete vidi kako mi taj separat šalje iz bolnice. Imao sam neki loš predosjećaj, pa tu riječ — »bolnica« — nisam htio izgovoriti pred Tobom. Ali Ti si je sam upotrijebio spomenuvši da ćeš možda uskoro u bolnicu na neku lakšu operaciju. I doista, uskoro si se našao na operacijskom stolu, prije nego što si bio naumio.

U tom nevezanom razgovoru upitao si me također da li sam u posljednje vrijeme bio u našem zajedničkom rodnom gradu — Karlovcu. To stalno raspi-

tivanje o Karlovcu uvijek me je zbunjivalo. Napustio si taj grad kao dijete i odrastao u Zagrebu. No i to je bila jedna od Tvojih odlika — volio si gradove, ulice, obične ljude i svakodnevne događaje. Tvoja misao nije lebdjela iznad svakodnevice, nego je polazeći od svakodnevnog prodirala u najdublje temelje egzistencije.

Hvala Ti za sve što si učinio za našu filozofiju!

Gajo Petrović

Vanja dragi,

sve mislive misli, ne tek one već mišljene, domišljene ili promišljane, nego upravo *mislive*, u svojoj su čistoći konačne, ograničene i smrtne — to je Tebe poučilo iskustvo onoga, što sam zoveš: povijesno mišljenje. U razlici pak spram mislivih misli mišljenje je ono neusmrtivo u čovjeku. Čovjek nije besmrtn. Ali, kada i dok misli, a Ti si to činom pokazao, suvremenike podsjetio, i buduće naše, nadam se, na to upozorio, on je neusmrtiv. Pokazao si jednostavno i teško: misliti i biti čovjekom jedno je te isto. Stoga zajedništvo u mišljenju ne poznaje razlikovanje smrti i života. Bio si mišljenje, a to ne može prestati. Otuda je jedino što Ti mogu reći: doviđenja Vanja.

Despot Branko

